

Samuel Pufendorf (1632–1694) a jeho pojetí právního řádu jako syntézy racionalismu a zkušenosti

Radim Seltenreich

Dnes již není sporu o tom, že Samuelu Pufendorfovi náleží mezi významnými právními mysliteli raného novověku zcela zvláštní a svébytné postavení, dané zejména jeho zprostředkující pozicí promítající se do jeho pojetí právního řádu jako syntézy racionalismu a zkušenosti. Nebylo tomu tak vždy, zejména když jeho dílo upadlo v průběhu 19. století do určitého zapomnění, to se však změnilo hlavně poté, co začalo být oceňováno jeho stanovisko k pojetí přirozeného práva, které se formovalo v jeho době. To si sice dobře všimlo přístupu Grotiova a Hobbesova, přesto však zaujímal i vlastní dobře odlišenou kritickou pozici.

Ta sice možná nebyla tak originální jako u obou právě zmíněných a obecně více známých velikanů, přesto si však nepochybně zaslouží určitého připomenutí, a to už proto, že později na ni navázal třeba Christian Thomasius, jehož historizující pojetí přirozeného práva čerpalo právě i z Pufendorfova díla v nikoliv zanedbatelné míře svou inspiraci. Jako člověk vyrůstající v tragické atmosféře konce třicetileté války a následného dalšího úpadku Svaté říše římské je pak i myslitelem kriticky se věnujícím státoprávnímu uspořádání tohoto již nepřilíš funkčního útvaru.

Ani tím se ovšem jeho vliv zdaleka nevyčerpává – připomenout je možno i jeho další historické studie, jakož i zabývání se otázkami teologickými a vztahem státu a církve, ke kterému ho zároveň paradoxně i zákonitě vedl jeho silný osobní *sekularizační étos*. Obecně tak lze říci, že Pufendorf v polyhistorické tradici právníka, historika, teologa, filologa i politického spisovatele ve svém životním osudu, a především pak díle, výborně propojoval odkaz aristotelsko-scholastické

filosofie s již povolna se objevujícími myšlenkami osvícenství, jimž bude ovšem patřit teprve následující století. A i proto stojí jistě za to si právě tento jeho životní osud a dílo alespoň stručně připomenout.

Myslitel 17. století

Jak už naznačeno, celý Pufendorfův životní příběh spadá do 17. století, jehož ponurý dějinný rámec jej tak nemohl v jeho myslitelské roli zásadně neovlivnit, a jehož kontury se tak neodmyslitelně odrážejí i v jeho díle. Samotný Pufendorf se přitom narodil 8. ledna 1632 jako syn luterského pastora v Dorfchemnitz v míšeňském hrabství. Jak později konstatuje, zakusil ve svém dětství a dospívání v pohnutých válečných časech spolu se svou rodinou mnoho strachu a nejistoty, a dokonce i okamžiky, kdy jejich osud a přežití visely doslova na vlásku, pročež později jako politický myslitel vždy důsledně požadoval od existující státní moci záruky, jež by zabránily návratu tohoto smrtícího chaosu.

Už s ohledem na rodinné zázemí přitom *vyrůstá v luterském vyznání*, když pevnou součástí jeho vzdělání, kterého se mu dostává zejména na *vévodské škole* v Grimmě, je i výborná znalost antické literatury a reálií, k nimž se později bude ve svém díle ve srovnávacím pohledu průběžně vracet. Následně pak začíná i svá teologická studia na univerzitě v Lipsku, kdy však – dle všeho odrazen pro něho příliš vyhraněnou *luterskou ortodoxií* – je neukončil, neboť dal přednost filosofickým a právnickým studiím na univerzitě v Jeně, kde se také blíže obeznámil se spisy Hobbesa a Grotia, pro jeho další myšlení tolik důležitými.¹

Již v Lipsku se přitom pravděpodobně seznámil i s matematikem Erhardem Weigelem, který jej velmi ovlivnil. Jeho působení se zdaleka neomezovalo jen na oblast matematiky. Učinil tak svým přístupem k vědeckému bádání, který už velmi upomínal na metody, ke kterým se bude hlásit pozdější osvícenství, a jež se tak samy někdy logicky označují jako *raně-osvícenské*. Poté, co v Jeně ukončil svá studia nabytím magisterského titulu, získal Pufendorf díky zprostředkování svého staršího bratra zaměstnání u švédského vyslance v Kodani. K tomu se pak váže i poměrně dramatická kapitola v jeho životě, neboť po následném švédském útoku na Dánsko musí strávit určitý čas v dánském zajetí, který ovšem plodně využil k sepsání svého prvního díla o přirozeném právu *Elementa Jurisprudentiae Universalis*.

¹ WOLF, Erik, *Große Rechtsdenker*, 4. vydání, Tübingen, 1963, s. 317–320.

Roku 1660 Pufendorf odchází do Nizozemska (zřejmě *nejmodernější* země tehdejší Evropy), aby se nechal imatrikulovat na univerzitě v Leidenu (proslulé i svou školou *elegantní jurisprudence* navazující na tradice francouzského právního humanismu), kde se zabýval hlavně filologickými studiemi. V té době je už ale Pufendorf díky svému pojednání o přirozeném právu poměrně známou osobností, a jako takovému je mu nabídnuta výuka na univerzitě v Heidelbergu, kde se má sice dle původního zadání věnovat výuce římského práva (profesor v oboru *Institucí*). To je ale na jeho žádost změněno tak, že je právě pro něho nakonec na zdejší filosofické fakultě zřízena zřejmě prvá stolice přirozeného a mezinárodního práva v německé oblasti (jeho pozdější pokus o přechod na právnickou fakultu se nezdařil).²

Roku 1667 vydává pod pseudonymem Severinus de Monzambano spis *De statu imperii Germanici*, který téhož roku přispívá i k jeho povolání na právě založenou univerzitu ve švédském Lundu (tentokrát jako profesor přirozeného a mezinárodního práva na právnické fakultě), přičemž právě léta zde strávená se stávají z pohledu badatelského úsilí v jeho životě rozhodujícími. To lze dokumentovat zejména tím, že právě zde vznikají jeho hlavní díla věnovaná přirozenému právu (*De jure naturae et gentium libri octo* – Osm knih o právu přirozeném a právu národů, z roku 1672 a *De officio hominis et civis iuxta legem naturalem libri duo* – Dvě knihy o povinnostech člověka a občana podle přirozeného práva, vydané o rok později).

Poté ovšem opět zasahuje do jeho života válečný konflikt, a tak po dánském obsazení Lundu přijímá nejprve pozici švédského dvorního historiografa ve Stockholmu, aby pak tentýž úřad od roku 1688 zastával i v pruském Berlíně. Je tak i logické, že v tomto údobí sepisuje zejména práce o švédských a pruských dějinách (vyzvednout bychom mohli zejména jeho biografii *Velkého kurfiřta* inspirující k lepšímu propracování metodiky historického bádání na německém území). Roku 1690 odmítl převzít mu nabízenou výuku na nově založené univerzitě v Halle. I nadále ovšem udržuje kontakt se Švédskem, a právě po návratu z jedné z cest do švédské metropole v říjnu roku 1694 krátce předtím do šlechtického stavu povýšený Samuel von Pufendorf umírá.³

² KLEINHEYER, Gerd, SCHRÖDER, Jan, *Deutsche Juristen aus fünf Jahrhunderten*, Heidelberg, 1983, s. 213.

³ ERLER, Adalbert, KAUFMANN, Ekkehard, *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, 4. díl, Berlín, 1990, s. 106–107.

Pufendorfovo pojetí přirozeného práva

Jak už naznačeno v úvodu, a snad ještě více předestřeno v právě stručně vylíčeném Pufendorfově životopise, tento myslitel 17. století opravdu udivuje svým širokým záběrem zkoumané problematiky. Jistě nejvíce je však právem zmiňován v souvislosti s novým pojetím přirozeného práva, jež se v raném novověku začalo postupně vytvářet, a jež kladlo takový důraz na rozumové poznání jistých neměnných – a proto i přirozenoprávních – všem lidem společných principů.

Sám Pufendorf přitom při metodické výstavbě svého pojetí přirozeného práva klade menší důraz na abstraktní definici takovýchto principů odvozených z předem daných teologických a filosoficko-morálních kategorií než na empirické prozkoumání společenských vztahů, k čemuž ostatně jeho historická studia poskytovala velmi dobrý a vítaný předpoklad. Jeho vlastní přínos, jenž – jak už řečeno – za mnohé vděčí studiu děl Hobbese a Grotia, přitom ani tolik nespočíval v otevření nových pohledů na tuto tak zásadní problematiku jako daleko více ve vytváření pokud možno úplné systematiky přirozeného práva. To je na rozdíl od dřívější doby založeno na bázi rozumu. Případný *politický rozměr* lze potom charakterizovat snahou o interpretaci této látky ve prospěch moci německých knížat v duchu právě se formujícího *knížecího absolutismu*, jak je patrné právě z vyznění díla *Osť knih o právu přirozeném a právu národů*.

V některých ohledech však Pufendorfovův postoj k přirozenému právu lépe vysvětluje jeho následující a taktéž již zmiňované dílo *Dvě knihy o povinnostech člověka a občana podle přirozeného práva*. Zde se už přímo v názvu objevuje termín povinnost – *officium*, který je v mnoha ohledech pro Pufendorfovův přístup k celé problematice zásadní. Jak zde přímo říká: „Znalost svých povinností, to jest toho, co v životě máme dělat nebo čeho máme nechat, my lidé očividně čerpáme ze tří zdrojů: ze světla rozumu, z ustanovení zákonodárné vrchnosti a ze zvláštního zjevení existence Boha.“⁴

Právo tak dle něj vyplývá zejména právě z povinnosti, neboť jen tam, kde existuje povinnost jednat rozumně a přirozeně, může existovat i tomu odpovídající právo. To pak má dopad i na chápání státní moci, neboť učení o *přirozené povinnosti* umožňuje obhájit základy, na nichž může spočívat jak stavovský, tak i absolutistický stát.

⁴ Citováno dle HATTENHAUER, Hans, *Evropské právní dějiny*, Praha, 1998, s. 363.

Pufendorf tak i v této logice nehovoří o zdrojích práva, ale o zdrojích povinností, kdy prvotním a nejvyšším zdrojem je právě rozum, po němž následuje vrchnost a církev, čemuž pak v souladu s takto nastavenou hierarchií odpovídají všeobecné lidské povinnosti (rozum), státní občanské povinnosti (vrchnost) a křesťanské povinnosti (církev). Ani tím se však jím nastavené trojčlenné schéma nevyčerpává – rozum vytváří obor všem národům společného přirozeného práva, vrchnost pak každému státu jeho vlastní pozitivní právo a církev morální teologii. A dovedeno úplně do důsledků odpovídá takto vymezeným vědeckým disciplínám i jím vlastní metodika – přirozenému právu potřeba pravého rozumu (*recta ratio*), pozitivnímu právu státní zákon a morální teologii Písmo svaté.

Pufendorfovým pevným přesvědčením přitom je, že principy přirozeného práva jsou stejně evidentní jako axiomy matematiky a jsou tak společné celému lidstvu, přičemž ovšem ani nepopírá, že vycházejí z morálky či přesněji ze tří základních zásad – nikomu neškodit, dodržet slovo a nahradit škodu. Klíčové jsou přitom při této výstavbě přirozeného práva dva pojmy – *imbecillitas* a *socialitas*, přičemž prvním rozumí vrozenou slabost člověka a jeho závislost na dalších lidech, tedy přesněji na společnosti, čímž se dostává i k druhému z uvedených termínů, jenž znamená nutnou participaci jednotlivce na společenském životě, jemuž by měl prospěšně sloužit, a nikoliv jej narušovat. Přímou říká: „Zákony přirozeného práva jsou zákony společenského soužití, tj. pravidly, která stanoví, jak se má člověk chovat, aby byl platným členem lidské společnosti.“⁵

Při tomto hledání pevných a neměnných pravidel přirozeného práva, jež by se zároveň mohly stát základními principy všeobecně platného *univerzálního práva*, přitom odmítá toto hledat výlučně v římském právu či ve srovnávání známého práva *všech národů*, ale především v pozorování jednání lidí v jejich přirozenosti vytvářející souhrnně dobře rozpoznatelnou kulturu života (*cultura vitae*).

Této pak logicky poskytuje největší podporu státně organizovaná společnost, jež i u něj vzniká na základě smluvní teorie, v jejímž rámci Pufendorf rozlišuje dokonce hned tři konkrétní smlouvy. Na základě první z nich jednotlivci zakládají stát, tím však celá záležitost nekončí, neboť další smlouvou rozhodují o formě státu, aby se konečně třetí smlouvou společně podrobili vrchnosti, přičemž teprve touto

⁵ KRŠKOVÁ, Alexandra, *Dějiny evropského politického a právního myšlení*, Praha, 2003, s. 273.

poslední smlouvou se stát stává konečně celkem, který má jednotnou vůli a může se tedy navenek i dovnitř vymezit jako *persona moralis composita*.⁶

Pokud se formy státu dotýká, myslitelná je dle něho monarchie, aristokracie nebo demokracie, přičemž podstatné je, že hlavě státu náleží suverenita. Pokud by však vedení státu jednalo tak, že by ohrozilo vitální zájmy jemu svěřeného lidského společenství, pak neváhá Pufendorf občanům státu přiznat i *právo na odpor* v důsledku porušení smlouvy ze strany vládnoucích. Samotné zákonodárství státu má být vedeno právě principy obecně platného přirozeného práva, skrze nějž dochází toto právo své realizace právě v právu pozitivním.

Pufendorf přitom ve svém pojmání přirozeného práva nepochybně při všem kritickém odlišení navazoval na Grotia v tom, že podobně jako on *své přirozené právo* už na rozdíl od dřívějšího pojmání nepodřazoval určité teologické, filosofické či politické tradici.⁷

Toto raně novověké přirozené právo tak zákonitě staví v nemalé míře na empirickém poznání sociální a politické oblasti, do níž je jednotlivec přesně v duchu výše popsané *socialitas* zapojen mnohými sociálními vazbami. To vede někdy také k tomu, že se označuje jako *přirozené právo společenství a korporací* na rozdíl od přirozeného práva jednotlivců, jež se výrazněji formuje až v průběhu následujícího 18. století.

Tak to chápal právě již zmiňovaný Grotius, pro nějž bylo přirozené právo především vodítkem pro křesťany, kteří spolu měli žít v korporativně organizovaném a vzájemně se podporujícím společenství zakořeněném v lidské přirozenosti a Božím předurčení člověka. Pro Grotia je společenství lidí vlastně i místem, kde člověk jedině může realizovat požadavky svého rozumu, jenž není individuální chytrostí, ale *objektivním duchem* od Boha chtěné *rozumně uspořádané společnosti*.

Tím se Grotius liší právě od Hobbese, který lidský rozum viděl právě jen v jeho individuální – a od společenství druhých – odtržené podobě, což pak lidský rod zákonitě vede k boji všech proti všem, kdy v zájmu jeho omezení se musí izolovaný jednotlivec stát právě jen objektem vládnoucí moci, poddaným absolutisticky organizovaného státu. Odmítá tedy dle něho příliš optimistické Grotiovo vidění člověka a stává se rozhodným odpůrcem jeho korporativně založeného přirozenoprávního

⁶ KRŽÍŽKOVSKÝ, Ladislav, ADAMOVÁ, Karolína, *Dějiny myšlení o státě*, Praha, 2000, s. 183–184.

⁷ MAIER, Hans, DENZER, Horst (vyd.), *Klassiker des politischen Denkens (2. díl Von Locke bis Max Weber)*, Mnichov, 2001, s. 35–36.

myšlení, když na místo lidu a společenství jako místa, v němž se realizují požadavky rozumu, klade jen a pouze stát.⁸

V tomto smyslu je tedy Pufendorf rozhodně blíže Grotiovi než Hobbesovi, přičemž ovšem jeho hlavní přínos spočívá – jak už výše řečeno – v jeho systematizujícím úsilí opřeném o důkladnou znalost historických skutečností, což se právě i promítá do jeho výsledného vnímání přirozeného práva jako syntézy rozumu a zkušenosti. Záměrně jsme přitom při této charakteristice zatím vynechali bližší pojednání o roli, kterou v této souvislosti dle něho sehrávala i víra a církevně organizované náboženství. A právě této problematice se v následujícím budeme blíže věnovat.

Víra a náboženství v Pufendorfově pojetí přirozeného práva

V této otázce se často zdůrazňuje Pufendorfův sklon k určité sekularizaci myšlení ve vztahu k přirozenému právu, kdy se tím chce vyjádřit zejména skutečnost, že přirozené právo a morální teologie jsou pro něho dva oddělené světy, čímž ovšem ani význam naposledy jmenované pro život individuálního člověka nikterak nepopírá a nezmenšuje.

Jak sám ve svém díle *Dvě knihy o povinnostech člověka a občana podle přirozeného práva* říká – nejdůležitější rozdíl mezi přirozeným právem a ostatními vědami tkví v tom, „že smyslem a účelem přirozeného práva je výlučně služba v pozemském životě. Proto formuje člověka tak, jaký by měl být, aby žil s ostatními ve správné pospolitosti. Morální teologie však vytváří člověka k obrazu křesťana, i on má mít předsevzetí obstat v tomto životě se ctí, avšak odměna za jeho zbožnost je mu přislíbena teprve po smrti. Nalézá proto svůj pravý pospolitý život na věčnosti, neboť zde na zemi žije jen přechodně jako poutník.“⁹

Jinými slovy přirozené právo se sice zákonitě omezuje jen na racionální uspořádání života člověka mezi narozením a smrtí, zde by však mělo být zcela autonomní, neboť víra se sice logicky také týká tohoto pozemského bytí, její cíl však leží za jeho hranicemi, a proto i ona by měla vzít v tomto světě do úvahy měřítko a požadavky racionality. I církev tak musí brát v potaz zkušenost jiných oblastí

⁸ Blíže viz STOLLEIS, Michael (vyd.), *Staatsdenker im 17. und 18. Jahrhundert*, Frankfurt nad Mohanem, 1987, s. 176–188.

⁹ Citováno dle HATTENHAUER, Hans, *Evropské právní dějiny*, Praha, 1998, s. 364–365.

světa, a pokud třeba vystupuje proti mnohoženství, zvážit, zda se skutečně jedná o pravidlo s nárokem na všeobecnou platnost.

Právě řečené ovšem neznamená, že by Pufendorf – už jako pastorův syn – přes své určité odcizení luterské teologii nebyl věřící křesťan. Právě naopak – jakkoliv se teoreticky blíží pozici, podle níž by nadčasová a rozumem poznatelná přirozená práva (vycházející ovšem z povinností člověka) byla platná i bez posvěcení Boha, zároveň i vždy zdůrazňuje, že přirozené právo je plně konformní s křesťanským učením a jeho etickým obsahem. Vždyť celé konečně stojí i na požadavku lásky k bližnímu a zavazuje v neposlední řadě i pro hrozbu Božího trestu a naděje na spasení. Vždyť pravý křesťan je *znovuzrozený člověk*, který se právě proto veškeré své jednání snaží uvést do souladu s požadavky přirozeného práva, a to právě z lásky k Bohu a k bližnímu, kdy se tak vedle *cultura vitae* prosazuje i ještě důležitější *cultura christiana pietatis*.

V závěru svého života se Pufendorf blíže vyjádřil i k samotnému církevnímu životu, a to v traktátu *O povaze a vlastnostech křesťanského náboženství a církve při zohlednění občanského života a státu* (původně latinský spis z roku 1687 převedl Pufendorf následně do němčiny), kdy mu šlo především o postavení role církve ve vztahu ke státu. Ve smyslu svého sekulárního nazírání přitom důsledně oddělil obě sféry, když zdůraznil, že stát zde není kvůli církvi (a také mu ani ne náleží žádné donucovací právo v náboženských záležitostech), stejně jako církev nepotřebuje k naplnění svého spásného poslání státní moc.

Křesťanskou teologii přitom důsledně odlišuje od pouhé etiky nebo morální filosofie, přičemž samotná církev je mu také přes své včlenění do státu svébytnou korporací. V této souvislosti se tak hlásil i k maximě Dietricha Reinkinga: „Est Ecclesia in Republica, non Republica in Ecclesia.“ Takto pak i řád církve spadá jak pod přirozené právo, tak i v rámci státu pod právo pozitivní. Není přitom bez zajímavosti, že samotná nejvyšší biskupská moc panovníka dle něj nevzniká pouhým faktem vykonávání teritoriální výsosti, nýbrž přenesením tohoto oprávnění ze strany společenství věřících. Celkově tak lze Pufendorfa v jeho *náboženském rozměru* stále ještě právem označit jako přesvědčeného luterského evangelíka, u něhož myšlenky tolik charakterizující pozdější osvícenství ještě nedošly větší odezvy.¹⁰

¹⁰ Blíže viz WOLF, Erik, *Große Rechtsdenker*, Tübingen, 1963, s. 361–364.

Závěrem

Při hodnocení Pufendorfova díla nesmíme zapomenout ani na jeho kritiku stavu Svaté říše římské vyjádřenou v jeho již zmiňovaném spisu *De statu imperii germanici* z roku 1667 sepsaném pod pseudonymem Severinus de Monzambano. Poněkud ironicky se v této souvislosti někdy dodává, že jakkoliv Pufendorf říší kritizuje jako v úpadku se nacházející bezmocný státní útvar, zjevně ještě byla mocná alespoň natolik, že se raději pro chvíli vydání spisu přeci jenom kryl pseudonymem.

V díle popisuje ústavní uspořádání tohoto státního útvaru v době po třicetileté válce, přičemž si všímá hlavně rozporu mezi tehdy tak důležitou naukou o znacích suverenity státu s realitou, která v této době v říši panovala. Jeho definice panujícího stavu jako *irregulare aliquod corpus et monstro simile* se stala proslulou v tom, jak dobře postihovala rozpolcený a neurčitý stav říše mezi monarchií a volným spojením v podstatě samostatných teritorií vyvolávající celkový dojem *systemu nerovných členů svazu*. Říšské stavy tak ani nejsou vlastně poddanými císaře, nýbrž pouze jeho spojenci s jen poněkud umenšenými právy, přičemž celkově tato situace zejména s ohledem na silný absolutistický stát nepřátelské Francie nemůže než vzbuzovat obavy.¹¹

Toto však nakonec jistě není to hlavní, proč je Pufendorf i dnes připomínán. Jeho hlavní význam, jak již výše naznačeno, spočívá především v tom, že se zasloužil o systematické zpracování přirozeného práva na bázi racionalismu jdoucího ruku v ruce s empirickým poznáním společenských podmínek života lidí, k čemuž mu významně napomohla i jeho vlastní historiografická práce.

Jeho již vícekrát zmiňované dílo o povinnostech člověka a občana tak dosáhlo velkého množství vydání (k čemuž napomohly i překlady do několika evropských jazyků), přičemž za hlavního pokračovatele jím nastoleného směru je považován již také zmiňovaný Christian Thomasius, kterého s Pufendorfem pojilo i osobní přátelství. Opomenout konečně nemůžeme ani ohlas jeho díla v anglicky mluvících zemích, kde lze vystopovat vliv jeho myšlenek také u Johna Locka, a dokonce zřejmě i v americké formulaci občanských práv doprovázející vznik tamější státnosti.

¹¹ MENGER, Christian-Friedrich, *Deutsche Verfassungsgeschichte der Neuzeit*, Heidelberg, 1981, s. 103–104.

I pro tuto širokou recepci jeho vědeckého úsilí si zaslouží jistě i dnes jeho život a dílo alespoň krátkého připomenutí.¹²

Resumé

Autor se ve svém článku zabývá osobností Samuela Pufendorfa (1632–1694), který je považován za jednoho z předních představitelů moderního pojmání přirozeného práva. Nejprve nás seznamuje s životem tohoto myslitele a jeho působením v německé oblasti a na švédském území, kde sepsal i svá dvě nejvýznamnější díla týkající se přirozeného práva. To pojímá především jako syntézu racionalistického a empirického přístupu a vyzvedává, že práva člověka je nutno odvozovat od jeho povinností. Autor si konečně všimá i Pufendorfova pojetí náboženského života, kde zdůrazňuje jeho snahu argumentačně odlišit sféry působení církve a státu, jakkoliv oboje zahrnuje pod označení korporace. V závěru nám připomíná i Pufendorfovu kritiku státoprávního uspořádání Svaté říše římské, jakož i recepci jeho díla v následném právním vývoji.

Summary

Samuel Pufendorf (1632–1694) and His Interpretation of the Legal Order as a Synthesis of Rationalism and Experience

In his article, the author examines Samuel Pufendorf (1632–1694), who is considered one of the leading representatives of the conception of natural law. First of all, he tells us about the life of this thinker and his work in the German region and in Sweden where he also wrote his two most important works on natural law. He interprets this primarily as a synthesis of rationalist and empiricist approaches and points out that a person's rights must be derived from his duties. Finally, the author also notes Pufendorf's interpretation of religious life, emphasising his efforts to distinguish between the spheres of action of church and state, however much he includes both under the label of corporation. In conclusion, he also

¹² MAIER, Hans, DENZER, Horst (vyd.), *Klassiker des politischen Denkens (2. díl Von Locke bis Max Weber)*, Mnichov, 2001, s. 40. V případě tohoto textu se jedná o základní informaci o Samuelu Pufendorfovi, která samozřejmě nechce skrývat, že jeho osobností byla v českém prostředí už v minulosti věnována odpovídající pozornost. Tak třeba i v práci KLABOUCH, Jiří, *Právní osvícenské nauky*, Praha, 1958. Samozřejmě ani v současnosti zájem o jeho osobnost neustává. Z rozsáhlé bibliografie zmíníme třeba práci PALLADINI, Fiammetta, *Samuel Pufendorf Disciple of Hobbes: For a Re-Interpretation of Modern Natural Law*, Leiden/Boston, 2020 (jedná se o anglický překlad původně italského textu z roku 1990) či text SEIDLER, Michael, *Pufendorf's Moral and Political Philosophy*, in: ZALTA, Edward (ed.), *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford (California), 2015.

reminds us of Pufendorf's critique of the state-law structure of the Holy Roman Empire, as well as of how his work was received in subsequent legal developments.

Klíčová slova: Samuel Pufendorf, přirozené právo, racionalismus, Svatá říše římská, vztah státu a církve

Keywords: Samuel Pufendorf, natural law, rationalism, Holy Roman Empire, relationship between the State and the Church

Autor

Doc. JUDr. Radim Seltenreich působí na právnické fakultě Univerzity Karlovy, kde se věnuje hlavně problematice vývoje velkých právních systémů euroatlantické civilizace, tedy dějinám evropského kontinentálního a angloamerického práva.

Author

Associate Professor JUDr. Radim Seltenreich works at the Faculty of Law, Charles University, and he focuses mainly on the development of large legal systems of Euro-Atlantic civilization, i. e. history of European continental and Anglo-American law.

Kontakt

Doc. JUDr. Radim Seltenreich

Univerzita Karlova
Právnická fakulta
Katedra právních dějin
nám. Curieových 901/7
116 40 Praha 1

e-mail: seltenre@prf.cuni.cz

14. prosinec 2022: prof. J. R. Tretera čte ze své knihy *České paměti* na 85. večeru Společnosti pro církevní právo.

14th December 2022: Prof. J. R. Tretera reads from his book *Czech Memoirs* at the 85th evening of the Church Law Society.

Foto Antonín Krč